

В. В. Смоляк– к. арх., Видмиш А.О.

ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОГО ЖИТЛА ПІВДЕННО-СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Духовне відродження України неможливе без збереження пам'яток народної архітектури. Сільське житло є частиною матеріальної та духовної культури, яке втілює в собі побут та культуру українського народу. Досліджено особливості сільського житла сіл південно-східних районів Вінницької області. Виявлено характер планування, об'ємно-просторова структура сільського житла, оздоблення, єдність з оточуючим середовищем старих та сучасних домівок цього регіону.

Важливим завданням духовного відродження нашої держави є проблема збереження національної історико-культурної спадщини України. Сюди слід віднести реставрацію пам'яток традиційної народної архітектури, що втілює в собі багатовіковий досвід, побут та матеріальну культуру українського народу. Недооцінка ролі архітектурних надбань народу, обмеження досліджень, наукових та популярних праць з питань охорони та реставрації традиційних споруд села негативно позначилися на збереженні пам'яток народного зодчества і, відповідно, на якості сучасної забудови. Існуючі публікації, свідчать, що найменш дослідженими є питання архітектурно - мистецького вирішення народного житла [1, 2]. Як результат відсутнє досить повне уявлення про багатство та різноманітність народних мистецьких засобів та архітектурних прийомів.

Народна архітектура створювалась на протязі віків шляхом постійного вдосконалення прийомів та форм, що відповідали умовам життя, побуту, та усталеним мистецьким уподобанням народу. Досвід будівництва передавався з покоління в покоління. За цей час покращувалась мистецька майстерність, покращувалися професійні прийоми та навички народних зодчих, відшліфовувались архітектурно-будівельні та декоративно-мистецькі традиції [3].

Народна архітектурна творчість найбільш яскраво проявляється в сільському житлі, особливістю якого є органічна єдність та взаємообумовленість функціональних та технічних вимог та мистецької форми. Ці фактори знаходять своє відображення в мистецькому змісті сільського житла, в його плануванні та конструктивному вирішенні [4]. Поняття «народне зодчество» охоплює житлові, господарські, виробничі, культові споруди, створені руками і талантом невідомих нам майстрів, що застосовували в своїй творчості народні архітектурно-будівельні традиції.

На відміну від професійної, народна архітектура відрізняється колективним досвідом, який з часом набуває значень традиції. Відчуття народними зодчими виразних та конструктивних властивостей дерева, каменю, глини та інших місцевих матеріалів дозволило їм простими засобами творити довершені зразки архітектури [5].

Для вивчення народного зодчества східного Поділля в XIX та XX ст. були залучені численні публікації та дослідження, зокрема вивчалися праці В. Самойловича, Т. Космини, П. Юрченка, М. Холостенка, Л. Прибеги, М. Топоркова, О. Пламеницької, та інших вчених-етнографів, архітекторів та мистецтвознавців. Нашими зусиллями також були проведені численні дослідження в південній частині Вінницької області.

Відповідно до класифікації, розробленої В.Самойловичем, Вінницька область відноситься до східно-подільського архітектурно-етнографічного регіону. При цьому були підкреслені такі ознаки, як особливості планування, характер декору житла, поліхромність його розписів, пластичну обробку солом'яних дахів, застосування будівельних матеріалів та конструкцій.

Такі південні райони Вінницької області як Мог.-Подільський, Піщанський, Томашпільський, Ямпільський та Муровано-Куриловецький межують з Молдавією та Чернівецькою областями. Природно-географічні умови цього регіону вирізняються нормальними умовами для ведення сільського господарства. Рельєф території району сприятливий для

землеробства, має рівнинний характер, що межує місцями з пересіченим рельєфом.

Рис. 1 Характерний ландшафт та забудова сіл південних районів Вінницької області

Сільське житло завжди було не лише одним з основних компонентів матеріальної культури, але й органічно входило в сферу духовної культури, по праву являючись одним з найважливіших її елементів. Через житло, його організацію, символіку селянин не тільки перетворював, але й пізнавав світ, віддзеркалюючи його реалії та закономірності у композиційній взаємодії архітектурних форм та декоративних деталей. В багатьох селах півдня східного поділля знаходимо на фасадах житла стилізовані зображення тваринного та рослинного змісту (рис. 2).

Рис. 2 Символіка тваринного та рослинного характеру на фасадах будівель.

Мистецьке трактування житлових будівель свідчить про яскраве художнє обдарування та великі духовні надбання народних будівничих в осмисленні й вирішенні просторового середовища. Адже загальне мистецьке упорядкування садиби впливає і на духовний стан її господарів. На рис. 3 бачимо сучасне народне житло цього регіону, мистецьке трактування фасаду якого, благоустрій та малі архітектурні форми витримано в одному естетичному ключі.

Дуже важливим елементом народних звичаїв був вибір місця для нової хати. Повинні були дотримуватися вимоги, що в майбутньому створили б оптимальні умови для функціонування хати та господарських споруд. При вирішенні цього питання брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, рельєф садиби, розташування хати щодо сторін світу тощо. Для нового житла намагались знайти таке місце, яке мало задовольнити низку вимог, зокрема: щоб це місце було, по можливості, на цілині, де земля «спокійна»; на горбку, де немає вологи; де не ростуть дерева; там, де ранком не буває роси; де є зручний під'їзд; вхід до хати повинен бути із південного боку тощо. Потрібно зауважити, що заборон при цьому було значно більше. Так, не можна було будувати нову хату за розмірами меншу від старої; на місці, де часто хворіли; де були сварки та розлучення; де раніше була церква або інше святе місце; на стежках, дорогах та корчах тощо. За нашими дослідженнями встановлено, що цих вимог в селі дотримуються і по цей час.

Рис. 3 Мистецьке трактування сучасної садиби в одному з сіл Мог.- Подільського р-ну.

При усьому розмаїтті сільських населених місць, варіантів організації забудови та типів житлових будинків основним та визначальним був принцип гармонійного єднання житла з довкіллям. Селянські хати органічно вписувались в природне оточення, композиційно доповнюючи природне середовище. Старі подільські села завжди були мальовничим доповненням до живописних краєвидів східного Поділля (рис.4).

Слід відзначити будівництво житла в селах з крутим та неспокійним рельєфом. В регіоні є такі місця. Збудовані на крутому рельєфі сільські хати вирізняються своєрідними прийомами використання території за рахунок створення цокольного поверху, в якому розміщується частина господарських приміщень і вивільняється дворова частина садиби, а також наявністю площадок та терас .

Рис. 4 Єдність сільського житла та довкілля.

Рис. 5 Поєднання житла з неспокійним рельєфом

В багатьох селах півдня Вінницької обл. – до цих пір збереглися деяка кількість старих хат, що мають солом'яну стріху, каркасно-вальковану конструкцію стін, будівництво яких віднесено до перших років колективізації. Одна з таких будівель зображена на рис. 6. Ця хата має характерне для східного Поділля планувальне вирішення – трикамерну

структуру. Архітектурний образ такого житла цілком відповідає уявленню про подільську хату того періоду – раціональне планування, конструкції з дешевих, але практичних місцевих матеріалів, невеликі, без оздоблення вікна, традиційний для східного Поділля спосіб «пошиття» стріхи, зважені пропорції даху та стін та ін. Такі хати мають багато спільного, але існують і відмінності, що залежать від традицій, що панують в тій, чи іншій місцевості. Завдання етнографів, архітекторів – дослідити, зафіксувати і зберегти дані про планувальні, конструктивні та мистецькі особливості таких реліктових будівель, які були колискою наших пращурів.

Рис. 6. Характерна старовинна сільська хата в селі Яруга Мог.-Подільського району

Масовий розвиток сучасного житлового будівництва в селах південної частини Вінницької області характеризується новими підходами до об'ємно-планувальних вирішень, використанням сучасних будівельних матеріалів, якісним оздобленням та багатьма іншими ознаками.

Найголовнішою ознакою, що лежить в основі класифікації житла є його планувальна структура. Решта ознак, таких як будівельний матеріал, та конструкції, форма даху, оздоблення тощо є похідними або додатковими. Досліджено, що планувальна структура житла тісно пов'язана з багатьма

факторами, основними з яких є соціально-економічні, природно-кліматичні, побутові, демографічні та історичні.

Характерною рисою народного житла є раціональність та лаконічність об'ємно-планувального вирішення. Це обумовлюється перш за все простотою конфігурації будинку та широким використанням місцевих будівельних матеріалів, що вимагають найбільш простих конструктивних прийомів та архітектурних форм.

На рис. 7 зображено житловий будинок в селі Серебря, збудований порівняно недавно. В плануванні будівлі відмітимо раціональність, що закладена в багатьох сучасних будівлях села. Відмітимо наявність веранди, сіней, та тамбура, які є вхідною групою приміщень. Будівля має два зручних входи.

Рис.7 Сучасна житлова будівля в селі Серебря.

Селянське житло Поділля завжди втілювало в собі кращі надбання українського народу. В ньому органічно поєднувалися раціональне планування, досконале об'ємно-просторове вирішення, довершена мистецьке трактування. Ці складові стали довершеними лише завдячуючи збереженню народних традицій, що бережливо передавалися з покоління в покоління.

Простота, стриманість, лаконічність об'ємно-просторової композиції житлового будинку та мальовничість вирішення його фасадів, що визначає великою мірою архітектурно-мистецький вигляд народного житла, обумовлюється планувальними та конструктивними міркуваннями. В архітектурному вирішенні народного подільського житла виявляється лейтмотив, що впливає на створення довершеного мистецького образу житла.

Висновки

Розвиток традиційного народного житла південно-східної частини Поділля є яскравим прикладом нерозривного зв'язку сільського зодчества цієї території з народною архітектурою України. Дослідження показали нерозривний зв'язок планувальних, конструктивних, мистецьких та інших характерних ознак притаманних Поділлю з народною архітектурою інших регіонів нашої держави. Разом з тим існують особливості подільської архітектури, що пов'язані з традиціями які склалися на нашій території.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смоляк В.В. Єдність утилітарних, конструктивних і естетичних факторів у народному зодчестві Поділля (кінець XIX – перша половина XX ст.) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Наук.-техн. зб. – вип. № 10. – Київ, КНУБА, 2002.
2. Самойлович В. П. Українське народне житло: Кінець XIX – початок XX ст. / В. П. Самойлович – К., 1972. – 24 іл., 32 с.
3. Самойлович В. П. Українське селянське житло та господарчі будівлі // Нариси історії архітектури Української РСР. – К.: Держбудвидав УРСР, 1957.
4. Космина Т.В. Локальні особливості народного житла південних районів Поділля // НТЕ. – 1973. - №4. – С. 24-31.
5. Космина Т.В. Сільське житло Поділля: Кінець XIX – XX ст.: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1980. – 190 с.

Смоляк Володимир Вікторович – доц. кафедри архітектури та містобудування Хмельницького Національного Університету.